

ISSN 2218-7588
E- ISSN 2219-5513
IASJ 0000 0001

DİL

۷Ə

ƏDƏBİYYAT

LANGUAGE AND LITERATURE

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Beynəlxalq elmi –nəzəri jurnal

Elektron versiyası

Электронная версия

1(121)

Jurnal
1993-cü ildən çıxır

– 2023 –

AZƏRBAYCANDA MULTİKULTURALİZMİN İNKİŞAF TENDENSİYASI

Azərbaycan Respublikasında mədəni irsin qorunması öhdəliyi beynəlxalq hüququn mədəni irsin qorunması öhdəliyi ilə müəyyən olunduğu üçün milli hüquq normalarının müxtəlif formalarda müəyyən olunmasına bir o qədər ehtiyac qalmır. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının milli hüquq normalarının beynəlxalq hüquq normalarına münasibəti də milli-mədəni irsin qorunmasında uzlaşmanı əsaslandırır. Bununla belə multikultural dəyərlərin qorunması Azərbaycan Respublikasının ümumi hüquqi qaydalarına aiddir, çünki milli mədəni dəyərlər hər bir xalqın, etnosun özünəməxsus multikultural irsini özündə ifadə edir. Deməli, milli-mədəni dəyərlərin qorunması milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi kimi Azərbaycan Respublikasının hüquq normalarına daxildir və bunları pozmaq, laqəvd vanasmaq qəbul edilməzdir.

Müasir multikulturalizmin inkişaf tendensiyası dünya miqyasında gedən qloballaşma ilə əlaqədar olaraq özünü göstərir. Multikulturalizm konsepsiyası qloballaşma, müasir dünyada bas verən mədəni universalizasiya və unifikasiya meyillərinə əks olaraq mədəni müxtəlifliyin ifadəsi olan bütün fenomenlərin (dil, din, adət-ənənə, sənət və s.) mühafizə və qayğısını bəşər mədəniyyətində harmoniyanın əsas şərti hesab edir. Öz daxili bütövlüyünü müxtəlifliyin vəhdəti şəklində tapan qlobal sivilizasiya özünü müxtəlif mədəniyyət və sivilizasiyalardan qidalandırmaqla deməli, tükənməz potensiala malik olmaqla inkişafının dialektikasını və dinamikasını da təmin etmiş olur [5, s.176].

Multikulturalizm həm də dövlət siyasətidir. Multikulturalizm "...ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə dünyada müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların, dövlətlərin millimədəniyyətlərinin inteqrasiyasına yönəldilmişdir" [6, s.6]. Azərbaycanın multikultural siyasətinin əsasını ölkə ərazisində yaşayan müxtəlif xalqların nümayəndələrinin, o cümlədən azsaylı xalqların dilinin, mədəniyyətinin və hüquqlarının qorunması, inkişafı təşkil edir.

Coxmədəniyyətlik konsepti müasir Azərbaycanda ciddi təhlilə məruz qalmışdır. Yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün dünya üçün aktual problemlərdən olan mədəniyyətlərarası dialoqun mühüm xarakter daşması, təlatümlü dünyamızın xilas faktorlarından biri olmaqdadır. Odur ki, dünya siyasətçiləri arasında mühüm ver tutan ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın tarixində ən mühüm dəyərlərdən sayılan multikulturalizm ənənələrini hüquqi və siyasi müstəvidə yenidən bərpa etdi [6, s.8].

Coxmədəniyyətlik tarixən olduğu kimi, müasir dünyanın da mövcudluq şərti və reallığıdır ki, qlobal sivilizasiyanın struktur əsaslarını təşkil edir. Buna görə də qlobal sivilizasiyanın çoxmədəniyyətlik paradigmasına bütün bəşəriyyətin bircə tarazlı tərəqqisinə əsaslanan humanist, inteqrativ konsepsiya olaraq multikulturalizm ideologiyası dünya ictimaiyyəti tərəfindən dəstəklənməlidir.

Multikulturalizm həm də ziddiyyətli kateqoriyadır, qlobal dünyamızda ona fərqli baxışlar mövcud olmaqdadır. Bu fərqlilik hər bir ölkə üçün müxtəlif cür formalaşmış və həmin ölkənin milli dəyərlərinə istinad edir, bunun digər şəraitdə tətbiqi və dəyərləndirilməsi üçün münasib şəraitin olması da düşündürücü olmaqla, həm də çətindir, çünki bu dəyərlər hər bir ölkədə əsrlərlə özünəməxsus şəkildə formalaşmışdır. Bu zaman dinc vəsası yasa manın dünya konsepsiyasının ümumi strategiyasının konkret etnomədəni və milli-mədəni inkişaf konsepsiyası ilə uzlaşması prinsipinin nəzərə alınması zəruridir. Belə ki, multikulturalizm siyasəti assimilyasiyanı inkar edir, inteqrasiyaya doğru aparır.

Mədəniyyətlərarası münasibətlərin dialoji aspektdə inkişafına hazırda böyük önəm verilməsi və bu prosesin yüksək beynəlxalq səviyyədə təşkilatlanması istiqamətində ciddi fəaliyyət göstərilməsi təsdiq edir ki, dünya birliyinin qlobal sivilizasiya məkanında qararlaşması optimal variantları həqiqətə çevirməkdədir. Cox ölçülü və coxsəviyyəli heterogen dünyanın qarşılıqlı əlaqə və təsirlənmələrlə təşəkkülü və harmonikləməsi zərurətindən doğan qlobal sivilizasiya özünün lokal (regional) sivilizasiya və mədəniyyət komponentləri arasında dialoji münasibətlərin hazırkı ilkin fazasında həmin münasibətlərin təməl prinsiplərini yaratmaqdadır. Varlıq özü əksqütblüliyin dialoji strukturundadır [3, s.113].

Multikulturalizm modellərinin mürəkkəbləşməsi müasir dövr üçün səciyyəvidir. Hazırda bu modellərinin mürəkkəbləşməsi multikultural dəyərlərin inteqrasiyası və onlara hər bir ölkənin uyğunluq dərəcəsi və adaptasiya olunması zərurəti vacib sayılır, belə olan halda hər bir konseptual xarakterli vəsaların arasdırılması tələb olunur. Zaman və məkan daxilində mədəniyyətlərarası münasibətlərin venidən nəzərdən keçirilməsi, bütün incə məqamların da dialoq üçün açıq ola biləcəyini, inteqrativ vəsasmada nələrin nəzərə alınacağı da vacib sayılır. Ona görə də multikultural dəyərlərin inteqrasiyası informasiya əsrinin tələbləri səviyyəsində aparılırsa, uyğunlaşma mexanizmi daha möhkəm qurula bilər. Odur ki, belə bir adaptasiyanın, inteqrasiyanın müsbət həlli müasir institutların vasitələr axtarışı problemdir [3, s.71].

Multikulturalizm sözü Azərbaycan leksikonuna yeni daxil olsa da, əslində, xalqımızın çoxəsrlik ictimai-fəlsəfi fikir tarixində bu dəyərlər dərin tarixi köklərə malikdir. Azərbaycan mədəniyyəti ümumdünya mədəniyyət sisteminin tərkib hissəsi olmaqla tarix boyu dünya mədəniyyətinin inkişafına öz bənzərsiz töhfələrini vermişdir. Azərbaycan multikulturalizminin qarşısında əsas məqsəd Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin ölkədə uğurla həyata keçirilməsinə nail olmaqdır. Belə ki, insanların multikultural kompetensiyalarının qiymətləndirilməsinə nail olmaq üçün onun malik olduğu, əldə etdiyi mədəni dəyərlər əsas götürülür. Bu dəyərlər hər bir xalqın arzularının reallaşması və öz mədəni həyatını informasiya əsrinin tələbləri səviyyəsində qurması üçün vacib şərtlərdən biri kimi multikulturalizmin mərkəzində durur.

¹ ADPU-nun professoru

Belə düşünmək olar ki, müasir texnoloji inkişaf, informasiya vasitələrinin çoxluğu multikultural dəyərlərə maraq Avropaya inteqrasiyanı dücləndirəcək. Müasir dövrümüzün reallıqlarını nəzərə alsaq, bu yanaşmanın gərəyə çox yaxın olduğunu görə bilərik. Belə ki, multikultural dəyərlərə malik olmaq hər bir insanın mənəvi aləmini zənginləşdirir, onun dünyaya baxış bucağı dəyişir, sivil cəmiyyətin ideal şəxsiyyəti olur.

Multikulturalizmin prinsipi müxtəlif mədəniyyətlərin bir arada yaşaması, var ola bilməsi və birgə yaşama qaydasıdır. Azərbaycan Respublikası multikulturalizm ideyalarına sadıq, tolerant dövlət kimi tanınmaqdadır. Azərbaycan tarixən müxtəlif xalqların bir ailə kimi yaşadığı, heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən, dini baxışlara dözümlü münasibət göstərən bir ölkədir.

Multikulturalizm Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasətidir və xalqımızın mental dəyərlərindən biridir. Multikulturalizm fəlsəfəsinin əsasını təşkil edən prinsiplər dialoqlar əsasında qurulmuş yeni tipli mədəniyyətlərin qovusmasından qaynaqlanır. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

1. Hər bir xalqın mədəniyyəti dəyərli, özəl və unikalıdır.
2. Hər bir xalqın özəlliyinə, fərqliliyinə dözümlülük əsasdır.
3. Hər bir xalqın özünütanıma hüququ təsbit olunur və mərkəzləşdirmə aparılmadan mədəni identiklik hüququna malikdir [2, s.1-2].

Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı multikultural siyasət Azərbaycan Konstitusiyasının əsas müddəalarında öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının maddələrində [1, m. 21, 25, 44, 45] multikultural siyasətdə tolerantlıq (dözümlülük) prinsipi təsbit edilmişdir. Bununla bağlı “Bərabərlik hüququ” [maddə 25, bənd 3], “Milli mənsubiyyət hüququ” [maddə 44, bəndlər 1, 2], “Ana dilindən istifadə hüququ” [maddə 45, bəndlər 1, 2] və başqa maddələri göstərmək mümkündür.

Qloballaşmanın sürətlə gətirdiyi indiki şəraitdə multikultural siyasətdə tənqidi təfəkkürə malik şəxsiyyətlərin “dialoq mədəniyyətinə” üstünlük verməsi ön plana çəkilir. Xalqımızın tarixi reallığı bütün zamanlarda müxtəlif millətlərinin nümayəndələrinin cəmiyyətin tərəqqisində iştirakının mühüm amil olduğunu göstərmişdir. Tarixi, maddi-mənəvi irsin qorunub saxlanılmasında, gələcək nəsillərə ötürülməsində hər bir mədəniyyətin qorunmasının çox böyük rolu vardır. Azərbaycanda bir çox millətin nümayəndələri birgə yaşayaraq, ölkənin inkişafında vaxından iştirak edirlər.

Coxmillətli dövlət olan Azərbaycan Şərqi, Qərbi, Asiya və Avropa ilə həssas məkan nöqtəsindədir. Tarixi, coğrafi göstəricilər Azərbaycanın multikultural siyasətdə fəaliyyətinin inteqrativ təşkilini zəruri edir, məzmun etibarlı ilə cəmiyyət üzvlərinə, onların maraq və istəklərinə istiqamətləndiyi üçün çoxluğun tələbinə çevrilə bilər. Belə ki, Azərbaycan məkana görə müxtəlif xalqlar arasında dialoqa modullaşdırılıb desək yanlışdır [2, s.3].

Azərbaycan multikulturalizmi-inteqrativ anlayışdır. Dövlət səviyyəsində və müxtəlif qurumların köməyi ilə etnik azlıqların dəstəklənməsində və milli azlıqların öz dillərindəki milli-mədəni cəmiyyətlərin müxtəlif layihələrinin inkişaf etdirilməsində inteqrasiya siyasəti mühüm rol oynayır. Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyası, bunun özünəməxsusluğu və etnomilliyətə pozitiv şərait yaratmaqdadır. Bütün bunlar insanları bəzən çətin dərk olunan sosial-mədəni problemlərə yenidən baxmağa və dinc yanaşı yaşama prinsipinə əməl etməyə, ...digər mədəniyyətlərlə təmas axtarısına sövq edir [7].

Multikulturalizm Azərbaycan Respublikasında dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. Respublikamız çoxmillətli dövlət kimi burada yaşayan xalqların, etnik azlıqların hər bir nümayəndəsinin maraqlarını qoruyur, onların özəl dilinin, dininin, maddi və mənəvi mədəniyyətlərinin inkişafı qayğısına qalır. Çünki onlar tarixi keçmişin vaddasını, mentalitetini, etnik özünüdərk etmə və etnopsixologiyasını qoruyub saxlayan unikal xüsusiyyətlərin daşıyıcılarıdır [7, s.11].

Multikulturalizmin inkişaf tendensiyasına uyğun olaraq rəngarəng mədəniyyətlərin qarşısındakı duran vəzifələrlə bağlı inteqrasiya anlayışının izahını vermək mütləqdir. Müxtəlif mədəniyyətlərə məxsus xalqların dinc yanaşı yaşama strategiyası dini, sosial zəmində münaqişələrin varanmasının qarşısını almağa kömək edir. Belə ki, varanan münbit şərait mədəniyyətlərin inkişafına, onların inteqrasiyasına fəal təsir göstərir və bu tendensiyada dövlət siyasəti mühüm rol oynayır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995. <https://www.fhn.gov.az/uploads/legislation/aze/konstitusiva.pdf>
2. Azərbaycanda dini mədəniyyətin, tolerantlığın, dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun təbliğinin gücləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında//Azərbaycan.- 2014, 19 yanvar. s.3.
3. Azərbaycancılıq ideyasının konseptual aspektləri: monografiya. Bakı: Avropa, 2016, 179 s.
4. Bakı Bevnəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması. Bakı, 2014. 15 mav
5. Cəfərova R. Qloballaşma dövründə multikulturalizm dövrlərinin əhəmiyyəti/Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 93 illiyinə həsr olunmuş/Gənc tədqiqatçıların IV bevnəlxalq elmi konfransının materialları. Bakı, 2016, 29-30 aprel
6. Multikulturalizm Azərbaycan xalqının həyat tərzidir. Bakı, 2016, 88 s.
7. Multikulturalizm: nailiyyətlər və problemlər. Bevnəlxalq hümanitar Formu. Bakı, 2011, 10-11 oktyabr
8. <http://bakuforum.az/az/multikulturalizm-nailiyyetler-eroblemler/?fid=2258>

Xülasə

Müasir multikulturalizmin inkişaf tendensiyası qlobal sivilizasiyanın çoxmədəniyyətilik zəminində təşəkkül tapır və onların konsentrasiyasında mövcud olur. Multikultural cəmiyyətin formalaşmasında müstəqillik, demokratiya mühüm şərtədir. Multikulturalizm nədir? Multikulturalizm demokratik dövlət strategiyasıdır və mədəniyyətlərin qarşılıqlı inteqrasiyasıdır. Demokratiya və inteqrasiya qlobal dünyamızın multikultural dəyərlərinin qorunmasında həlledici amillərdir. Multikulturalizm çox mürəkkəb və dinamik anlayışdır, lakin müasir dünyada müxtəlif modellər şəklində mübahisəli kateqoriyadır. Bu müxtəlif modellər bir ölkədə uyğunlaşdırıla bilər, lakin digər şərtlərdə tətbiq oluna bilməz, çünki hər hansı bir model əsrlər boyu formalaşmış müəyyən dəyərlərə əsaslanır. Bu və ya digər modeli tətbiq etmək üçün dünya dinc birgə-

yaşayış konsepsiyasının ümumi strategiyasının konkret etnomədəni və milli-mədəni inkişaf konsepsiyası ilə uzlaşdırılması prinsipini nəzərə almaq lazımdır. Beləliklə, qlobal dünyada multikulturalizm siyasəti assimilyasiyanı inkar edir və inkişaf tendensiyasına, inteqrasiyaya gətirib çıxarır.

Açar sözlər: multikulturalizm, inkişaf, tendensiya, multikultural dəyərlər, dövlət strategiyası

Резюме

Тенденция развития современного мультикультурализма формируется на основе мультикультурализма глобальной цивилизации и существует в их концентрации. Независимость и демократия являются важными условиями формирования поликультурного общества. Что такое мультикультурализм? Мультикультурализм – это демократическая государственная стратегия и взаимная интеграция культур. Демократия и интеграция являются решающими факторами в сохранении мультикультурных ценностей нашего глобального мира. Мультикультурализм — очень сложное и динамичное понятие, но в современном мире это оспариваемая категория в виде различных моделей. Эти разные модели могут быть адаптированы в одной стране, но не в других условиях, потому что любая модель основана на определенных ценностях, которые формировались веками. Для применения той или иной модели необходимо учитывать принцип согласования общей стратегии концепции мирного сосуществования во всем мире с конкретной концепцией этнокультурного и национально-культурного развития. Таким образом, политика мультикультурализма в глобальном мире отрицает ассимиляцию и ведет к тенденции развития и интеграции.

Ключевые слова: мультикультурализм, развитие, тренд, поликультурные ценности, государственная стратегия.

Summary

The development trend of modern multiculturalism is formed on the basis of the multiculturalism of the global civilization and exists in their concentration. Independence and democracy are important conditions for the formation of a multicultural society. What is multiculturalism? Multiculturalism is a democratic state strategy and mutual integration of cultures. Democracy and integration are decisive factors in preserving the multicultural values of our global world. Multiculturalism is a very complex and dynamic concept, but in the modern world it is a contested category in the form of various models. These different models can be adapted in one country, but not in other conditions, because any model is based on certain values that have been formed over the centuries. To apply this or that model, it is necessary to take into account the principle of harmonization of the general strategy of the concept of peaceful coexistence throughout the world with the specific concept of ethno-cultural and national-cultural development. Thus, the policy of multiculturalism in the global world denies assimilation and leads to a trend of development and integration.

Key words: multiculturalism, development, trend, polycultural values, state strategy.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova